

TARLA KÜLTÜRÜ ETNOĞRAFYASINA GÖRE “KOTAN”

A. CAFEROĞLU

Anadolu ve Azerbaycan'ın hangi kültür kapısından içeriye sızdığı ve yerleştiği hakkında, en ufak bir araştırmaya ve bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat, tarla kültürü etnoğrafyasının en temelli unsurlarından biri sayıldığından, oldukça büyük bir önemi vardır. Her maddî medeniyet unsuru gibi, kendine göre özel bir takım tarihî aşamaları ve sıçramaları da olmuştur. Buna rağmen hakkında bir ipucuna rastlamadığımız gibi, sözlüklerimizde de, bilhassa Azerbaycan'da ve Doğu Anadolu'da “saban” yerine kullanılması dikkate alınmadan, alelâde bir kelime muamelesi görmüştür. Halbuki “kotan” tarih boyunca çeşitli tarla kültürü devreleri yaşayarak, çeşitli ülke ve illerde, takip ettiği zikzaklı yollar boyunca, silinmez izler bırakmaktan geri kalmamıştır. Taşdığı kültür ağırlığı nisbetinde tabakalaşmış, ister istemez, birbirinden uzak memleket ve milletler tarla hayatında yerleşmiş kalmıştır. Hatta “saban” kültürünü silmiş atmıştır. Dar bir çerçevenin malı olmaktan çıkmıştır. Buna göre de “kotan” a, bir ziraat aracı olarak, birçok illerde ve milletlerde rastlamak işten bile değildir. Filolojik yönden ise, daha fazla eski bir medeniyetin arkaik unsuru olarak kendisini muhafaza etmiştir, fakat ele alınmamıştır.

Arkaik bir dil unsuru olması bakımından, elbette “kotan” nın kendisine göre bir gelişme tarihi vardır. Nereden türediğine dair, kelime bünyesinde bir unsura rastlanmamaktadır. Yerleştiği memleketler filolojisi kurallarına baş eğmiş, semantik tarlasında ise, birbirinden ayrı ve farklı sayılan, gerçekte ise aynı bir müşterek kültürün malı sayılan anlam vazifesini görmüştür. O kadar ki, ilk yaşama çağlarında bir tarla etnoğrafyası unsuru olarak kalmamış, yerli onomastik yapısında da yer almıştır. Bu yüzden kotan, toponimik ve mikrotoponimik unsurlar arasında birleştirici köprü vazifesini görmüştür. Bu yüzden tarihî bir dil ve kültür substratunu olmaktan kendisini kurtaramamıştır. Göçebelikten yerleşik hayata geçiş devresinde ise, yapıcı temel unsur olmuştur. Kotan hakkında etnologlar tarafından ileri sürülen çeşitli fikir-

ler arasında, bilhassa konumuzun mahiyetini açıklamakta büyük değeri olanı, vaktiyle eski Babil ve Sümer şehirlerinin ilk kuruluşlarında, şehir etrafının muhtemel taarruza karşı, "saban", yani "kotan" la çevrilmekte oluşudur. Demek oluyor ki, kotan, ilk toplum hayatında şehir kuruculuğu ile tarla işleyicisi vazifesini görmekte idi. Semantik yönden her iki vazife de bir kapıya çıkar, herhangi bir ayrılığa yol açmaz.

Haddi zatında, göçebe Türk toplumunun, ilk yerleşmesindeki başlıca gaye ve kaygı, beslediği hayvan sürüsünü, herhangi bir beklenmedik tehlikeden korumak idi. Sürünün yerleşebileceği sahanın etrafını çitle veya saire ile çevirmek, esas gayelerin başında gelmekte idi. Daha sonraki devirlerde, "kotan" kelimesi, ilk ve aslı manâsı olan "ağıl" karakterini almıştır. Dünya literatürü, yerleşmenin ilk merhalesi ve aşaması olarak "ağıl" türünü en iyi bir iskân şekli olarak kabullenmiştir. Ve bu tür bütün dünya milletlerine şamil sayılmaktadır¹. Göktürkler devrinde de aynı ağıl sisteminin mevcudiyeti iddia edilmektedir². Uygurların bunu benimsediklerine şüphe yoktur³. Asıl bu tip yerleşme sistemi gerçek çehresini Moğollar zamanında bulmuş, şehir kuruluşuna doğru yol almıştır⁴. Bu suretle eski Orta-Asya sahasında ilk yerleşme kültürünü kuruculuğunu "kotan" la "ağıl" paylaşmış sayılırlar:

Halbuki konu, coğrafyacılardan tarafından ancak, bir taraflı olarak ele alınmıştır. Ağıl'ı tercih etmiş, kotan'ı ihmal etmişlerdir. Gerçekte her iki kelimenin temel anlamında, aynı yerleşme ve "ağıl" manaları vardır. Her ikisi de maddî medeniyet ocağından kopup gelmiş birer dil unsuru ve etnografik malzeme yapısındadır. Anlamda fark görülmediği hâlde, kelime türeyişinde, yapısında, hattâ menşesinde dahi büyük farklar bulunmaktadır. Nitekim "ağıl" kelimesi, birçok Türk şivelerinde kendisini muhafaza ettiği gibi, Mogolcada da varlığını bütünüyle saklamıştır. Göktürk devletindeki varlığı, daha kesin olarak be-

¹ Ali Tevfik Tanoğlu, *Nüfus ve yerleşme*, İstanbul 1966. Konuya ışık tutacak neşriyat arasında Cengiz Orhonlu'nun *Osmanlı imparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü*, İstanbul 1963, adlı eseri de bulunmaktadır.

² H. Namık Orkun, *Eski Türk yazıtları*, I, İstanbul 1936, s. 156 ve IV. s. 5. Kelime H. Namık Orkun'un okuyuşuna göre ele alınmıştır. Yeniden araştırmaya muhtaçtır. Kelimeyi oğ l ı m veya başka bir şekilde okumak da mümkündür. Metindeki "On ağılm, sayısız gulkum" anlamca birbirini tutmamaktadır. Sayısız koyun sürüsünü "On ağılın" almasına imkân yoktur. Belki de ağz, servet'ten türemedir.

³ Aynı kaynaktan ve Uygur Türkçesi metinlerinden faydalanarak çarçabuk ortaya konan *Drevnetyurkskiy Slovar*, 1969, s. 18 de de tekrar edilmiştir. "Ağıl" bir iskân sistemi olarak Uygurlarca geliştirilen bir tasarruf müessesesi olmuştur [bk. A. Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 6].

⁴ A. Caferoğlu, *Türk dili tarihi*, II, İstanbul 1964, s. 27 vd.

lirtirirse, ağılın Türk menşinden gelmesi ihtimali bir kat daha kuvvetlenmiş olacaktır. Aynı tarihî aşamayı "kotan" da geçirmiştir. Bir farkla ki Türk, sürü besleyici olduğu kadar, ziraatı da hayat kaynağı olarak kullanmıştır. Ne var ki, birinci sürü besleyici devre, tamamiyle göçebeliliğin bir sembolü olmuştur. İkincisi ise göçebelikten yerleşik hayat tarzına geçişin bir unsuru sayılmıştır. Bu aşamalarda Türk, pek tabii olarak, kendisini bütünüyle ziraate vermiş değildir. Buna göre de, Türk toplumu her iki hayat sahasını denkleştirmesini kolaylıkla başarmıştır⁶. Eski Orta-Asya Türk şehirlerinin birçoğu, bu iki hayat tarzının karmasından doğmuştur. Hem sürü beslemeciliği, hem de ziraatı kendi şehir meşguliyeti ve tasarrufu altında birleştirmiştir. Nitekim Kâşgarlı Mahmut bu türden şehirlere "kend köki" adını takmak lüzumunu hissetmiştir⁶. Tarihî Karluk ve Oğuz boyları bu Türk hayat geleneğini benimsemiş ve yaşamışlardır. Kuzey-Kafkasya Avar halkında da, "ağul" yahut "aul" şeklinde yaşamıştır⁷.

Böylece, ilk hayat şartları icabı, ziraatla şehir kurma medeniyetini kenetleyen ve tamamlayan unsurun kotan olduğunu görmekteyiz⁸. Aynı türün diğer canlı bir örneğini eski "er", "ur" ve "uru" kelimelerinde bulmak mümkündür. Kelime: *er, eri, ur, uru, al* gibi farklı telaffuzlarıyla eski çağ 'şehir' anlamında kullanılmıştır⁹. Semantik yönden ise 'şehir' le birlikte tıpkı kotan'da olduğu gibi 'ziraat yapmak' manasını da taşımıştır¹⁰. Anlam genişlemesiyle 'ıska cedveli' deyiminde de işletilmiştir¹¹. Semantik tarlada birleşen bütün bu anlamlar, daha sonra Hunlarda "ordu, orda" gibi manalar almıştır¹². Bununla beraber aslında kelime yerleşik kültür hayatının başlangıç devri unsurlarından biridir¹³. Genişletilmiş manaları bakımından ise birbirine yakın onomastik bir nüans taşımıştır.

Kullanıldığı ülke ve bölgeye göre değişik gibi görünen anlam-

⁶ T. H. Zhdanko, *Semi-Nomadism in the History of Central Asia and Kazakhstan*, Yirmibeşinci Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi raporu, III, 1960, Moskva 1963, s. 176-184.

⁶ Kâşgarlı Mahmud, *Divan*, III, 132 (Atalay Dizini) 'Şehrin dört yanını saran yeşil bölge', anlamındadır.

⁷ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*, TTK., Ankara, 1962 s. 258.

⁸ Kunz Dittmer, *Allgemeine Volkskunde*, Braunschweig, 1954.

⁹ C. Fossey, *Syllabaire Cunéiforme*, Paris 1901, s. 3.

¹⁰ C. Autran, *Sumérien et Indo Européen*, Paris 1925.

¹¹ R. Jestin, *Textes Economiques Sumériens*, Paris 1935.

¹² De Groot, *Die Hunnen vorchristlichen Zeit*, Berlin 1921, s. 52.

¹³ Fr. Lenormant, *La langue primitive de la Chaldée et idiomes Touraniens*, Paris 1875, s. 304.

lara rağmen, kotan'ın Türk göçebe ve yerleşik hayatında başlıca iki esas manası olmuştur. Bunlardan birincisi "ağıl" karşılığı, diğeri ise 'saban', daha doğrusu 'büyük demirden yapılmış saban ve pulluk', olmuştur. Kelime bu iki anlama göre Türk ülkelerinde değerlendirilmiştir. Dağınık bir halde herhangi bir ayarlamaya uğramamıştır. Nitekim Azerbaycanda yalnız 'saban ve pulluk' manalarında kullanılmıştır¹⁴. Aynı anlam Anadolu için de variddir¹⁵. Buradaki manası ve karşılığı 'müteaddit demirli büyük pulluk' tur. Ahmed Vefik Paşa kelimenin arapça harfler sistemi üzerine iki yazılış şeklini de dikkat nazarına alarak, kelimenin konumuz dışındaki diğer manalarını da eklemiştir¹⁶. W. Radloff ise "Lehçe-i Osmanî" ile Redhouse'a dayanarak, ayrıca Osmanlıcada 'tekerlekli büyükçe araba' manasındaki kullanımını da eklemiştir¹⁷. Azerbaycan Türkçesinde kotan, türlü gramer kalıplarına girerek: *kôtanlamak*, *kôtanlama*, *kôtanlatma*, *kôtanlatmak*, *kôtançı*, *kôtançılık* ve emsali gibi "k" palatallaşmasıyla ifâde edilmiştir¹⁸. Anadolu sahasında, aynı anlamda olarak "kotan" telâffuzu ile, Doğu illerimizde bugün bile, bütün canlılığı ile yaşamaktadır¹⁹. Paul Leser'in Azerbaycan sabanları hakkında verdiği bilgi çok sathidir. Kotan'a dair en ufak bir işarete dahi rastlamak mümkün değildir²⁰. Aşağı yukarı Anadolu'daki anlam Kuzey Kafkasya Avarlarının dilinde "kutan" yahut "kutanel" şekliyle, bugün bile, mevcuttur²¹.

Azerbaycan ve Anadolu "kotan"ının en iyi bir şekilde yayılım ve gelişme imkânları bulunduğu saha Gürcüstan olmuştur. XVIII. yüzyıl gezginlerinden J. Güldenstädt²², "kotan" tipi sabanların daha o zaman-

¹⁴ *Azerbaycanca-Ruşça Lüget*, Bakı 1962, s. 20.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, İstanbul 1317, s. 1089; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, 1921, s. 1480 ve 1489; Nogay ve diğer Orta Asya Türklerinin yerleştiği Ceyhan, Misis ve çevresinde "kötan" denmektedir. *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, II, E-K, TDK, İst. 1941, s. 983.

¹⁶ W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte*, St. Pétersbourg 1899; II, s. 992; Ahmed Vefik, *Lehçe-i Osmanî*, 1306, s. 642.

¹⁷ W. Radloff'un tesbit ettiği şekiller arasında konumuzla ilgisi bulunmayanlar da vardır.

¹⁸ *Azerbaycan dilinin orfografiya lügati*, Bakı 1960, s. 249; *Azerbaycan dilinin dialektoloji lügati*, Bakı 1964, s. 20.

¹⁹ Hamit Z. Koşay - Orhan Aydın, *Anadilden Derlemeler*, 1952, s. 96; *Türkiye halk ağzından söz derleme dergisi*, İstanbul 1940, II. s. 964; saban, kara saban, saban demiri gibi anlamlardadır.

²⁰ Paul Leser, *Entstehung und Verbreitung des Pfluges*, III. Münster 1931, s. 360-361.

²¹ L. J. Jirkov, *Avarsko-Russkiy Slovar*, 1931, s. 73.

²² J. Güldenstädt, *Reisen durch Russland und in Kaukasischen Gebirge*, II, Petersburg 1791. Bu eseri maalesef göremedim. G. S. Çitaya'nın araştırmasından faydalanarak aldım.

larda Ukrayna'da, Kuzey Kafkasya Çerkeslerinde, İran'da kullanıldığını eserinde zikretmiştir. Demek ki bu âlet, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Gürcüstan ve Ermenistan'ın müşterek bir maddî kültür unsuru olmuştur. Ve zamanla gördüğü hizmet sayesinde Ukrayna ve daha uzak memleketlere dahi sızmış, yayılmıştır. Gürcü bilginlerinden G. S. Çitaya haklı olarak, yaptığı araştırmalar neticesinde "kotan"ın daha X-XII. yüzyıllarda "gutani" telaffuzu ile Gürcü dilinde yerleştiğini ileri sürmektedir. Buna delil olarak da, Çariçe Tamara devri tarihçileri tarafından, Gürcü mezar taşları üzerindeki XII-XIII. yüzyıllara ait tasvirlerde "gutani" tabirinin bulunuşunu zikretmektedir²³. Türkiye'de de az da olsa, mezar taşlarında : balta, saban, ibrik, hançer, kahve fincanı ve emsali tasvirlerle rastlanmaktadır. Bundan bir kaç yıl önceki Anadolu yaz araştırmaları gezimde, Sivas'ın aşağı yukarı 40-50 kilometrelerindeki yol üzerinde, diğerlerine nisbetle heybetlice, iki mezara rastlamıştım. Her iki mezar da itinalı yapılmış ve süslenilmiştir. Mezarın yüksekçe yan tarafında: balta, ibrik, kahve fincanı resimlerine rastlamış ve fotoğrafisinin alınmasını, yanımda bulunan merhum Prof. Bossart'tan rica etmiştim. Bu zat bu fotoğrafları, benden habersiz, Avrupa'da yayınlayarak, eski İndo-Avrupa Gotlarının kültür kalıntısı olarak tanıtmak istemiştir. Halbuki bu tip, pek nadir mezarlar, doğrudan doğruya Yezidilere aittir²⁴. Çitaya'nın bahis konusu ettiği mezar tasvirleri, demek oluyor ki, Kafkasya milletleri arasında, eski çağ bir kült kalıntısı olarak yaşamaktadır. Bütün bunları dikkat nazarına alan Çitaya "kotan"ın vatani olarak Kafkasya'yı kabullenmekte ve XII-XIV. yüzyıllarda, buradan İran ve Ukrayna'ya kadar yayılmış olduğunu ileri sürmektedir²⁵. Bu sahalarda dışında bu âlet vaktiyle Volga ırmağı boyu ülkelerde de kullanılmıştır. Fakat Ukrayna ve Volga boyunda "saban" adını almıştır. A. Dittmer, "kotan" tipi büyük sabanların vatani olarak değil Orta-Asya'yı, doğrudan doğruya Kafkasya'yı kabul etmektedir²⁶.

Gürcüstan tarla kültürçülüğü ve etnografisiyle uğraşan G. S. Çitaya, Gürcüstan'da kullanılan saban tipleri içerisinde, ayrıca "açaç gutani", "saaneulo gutani" ve "aneulis gutani" üzerinde durmakta-

²³ G. S. Çitaya, *Pahotnye orudiya i sistemi zemledeliya v Gruzii (Gürcüstan'da ekin yerleri ve ziraat sistemleri)*, Trudi dvatsat pyatogo mejdunarodnogo kongressa vos-tokovedov, III, Moskva 1963, s. 650-656.

²⁴ *Zakavkazskiy kray, Zametki o semeynoy i obşçestvennoy jizni (Kafkasya ülkesi, sosyal ve aile hayatı hakkında notlar)*, Sanktpetersburg 1857, s. 223 not.

²⁵ G. S. Çitaya, *ibid.*

²⁶ A. Dittmer, *Algemeine Völkerkunde*, 1950.

dır²⁷. Tamamiyle teknik bir bilgiye göre yapılan bu tasnif, benim ele aldığım konunun ruhu dışında bulunduğundan, bu hususta herhangi bir fikrin ileri sürülmesinden çekimser kalacağım.

Kotan ziraat âletinin en iyi tabakalaşma örneğine Gürcüstan'daki, tiplerinde rastlamaktayız. Türüne ve vazifesine göre adlandırılmış, hatta eski mezar taşları üzerine hakkedilecek kadar, tasvir kültü haline getirilmiştir. Kafkasya ve komşu ülkelerde eski klasik ziraat âleti anlamını, olduğu gibi muhafaza ettiği halde, tersine Kuzey Türk halkları ile, Altay eyaletleri Türk boylarında, ısrarla "ağıl" karşılığında kullanılmıştır. Nitekim Yeni Uygurcada²⁸, Doğu Türkistan Türklerinde "qutan, qutun" gibi telâffuzlarıyla²⁹, eski Uygurcada³⁰, Kırgız³¹, bilhassa Çağataycada³², ve çeşitli Mogol ağızlarında hep 'etrafı çevrilmiş koyun yatağı' anlamında kullanılmıştır. Kelime Moğolcada *hoto*, *hoton*³³, Kuzey Altay taraflarında ise *kutan* ve *koton* telaffuzları altında aynı anlamı taşımaktadır. Bazı Türk ülke ve bölgelerinde "kotan" tamamiyle kullanıştan kaldırılarak yerini *saban*'a terk etmiştir. Volga boyu Türkleri başta Kazanlılar olmak üzere, gelenekli *sabantuy* yani *saban+toy* bayramını bugün bile yaşatmaktadırlar. Saban buralarda bir nevi kült halini almıştır³⁴. Klasik Moğolcada ise kelime 'şehir/köy' manalarındadır³⁵. Kalmukçadaki *hotn*, *hoto* tamamiyle "qotan"ın aynidir³⁶.

²⁷ G. S. Çitaya, *Printsipy i metod polevoy etnograficeskoy raboti*, (Tarla etnoğrafya çalışmaları prensip ve metodları), Sovetskaya Etnografiya, 4, 1957, s. 24-30; Bundan başka daha 1908 yılında Gürcü bilginlerinden A. N. Diğavağov, Gürcü "kotan"ın resmini *Antropologiya Gruzii*, I, *Gruzini Kartalanii i Kaşetii* (Kartalan ve Kaşetiya Gürcüleri), adlı eserinde, Moskva 1908, s. 70 de, belirtmiştir. Ve "saban" a, "gürcü gutanı" adını takmıştır.

²⁸ E. N. Necib, *Uygurca - Rusça Lüget*, 1968, s. 601.

²⁹ Gunnar Jarring, *Wörterverzeichnis zu G. Raquettes Ausgabe von Täji bilä Zohra* (Lund 1030), Lund 1965; G. Jarring, *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*, Lund 1964, s. 257; K. Menges, *Glossar zu den volkskundlichen Texten aus Ost-Türkistan*, 1955, s. 780.

³⁰ S. Malov, *Uygurskiy yazık* (Uygur Dili), 1954, s. 161.

³¹ *Kırgızça - Orusça Sözdük*, 1965, s. 409.

³² H. Vambéry, *Çagataische Sprachstudien*, Leipzig 1867, s. 315; Şeyh Süleyman Efen-di, *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî*, 1298, s. 231; W. Radloff, *Wörterbuch*, II, s. 607.

³³ Ts. D. Nominhanov, *Termini životnovodstva ve tyurkskih i mongolskih yazıkah* (Türk ve Moğol dillerindeki hayvanlar terimleri), Trudı Sektora Vostokovedeniya, I, 1959, s. 108.

³⁴ *Tatarıy Srednogo Povoljya i Priural'ya*, 1967, s. 293. Aynı bayram Çuvaşlarda da mevcuttur (ibid. 304).

³⁵ İ. J. Schmidt, *Mongolisch-deutsch-russisches Wörterbuch*, St. Petersburg, 1895, s. 173.

³⁶ G. J. Ramstedt, *Kalmükisches Wörterbuch*, Helsinki 1935, s. 190.

Kotan tipinden olarak Gürcüstan ziraat kültüründe kullanılan "djlga-gogora" sabanındaki, Çitaya'nın bir türlü tesbit edemediği "cılga" kelimesi³⁷, bugünkü Anadolu'nun bilhassa Doğu bölgelerinde, Çıldır, Ardahan ve çevresinde 'küçük pulluk' olarak kullanıldığı halde, Zonguldak - Ereğlisinde, Ardaneç, Ardahan, Şavşat'ta sâdece 'saban' anlamındadır³⁸. Bu sınırlamadan da anlaşılacağı üzere, tıpkı "kotan" gibi "cılga" tipi saban da, Doğu Türkiye ve Gürcüstan'ın müşterek malı olmuştur. "Gogora" kelimesi ise Gürcüce bir kelime olup 'tekerlek' manasındadır³⁹.

Böylece tarla etnoğrafyası kültür araştırmalarından sayılan "kotan", "saban", "ağıl", "şehir, köy, kasaba, aul", filolojik yönden çeşitli kaynaklardan türemelerine bakmayarak, aslında ilk toponimistik yapının ilk aşamasını teşkil etmişlerdir. Aulis Jöki, kotan kelimesinin menşei eski Altaylardan türeme bir unsur olarak kabullenmekle⁴⁰, daha sonraki devrelerde, tıpkı sinonimliğini yapan "ağıl" gibi 'şehir' meşhununun ilk temeli olduğunu söylemektedir. Her üç etnoğrafik tarla unsuru, bugünkü Onomastik yapısında, bütün canlılıklarını muhafaza etmektedirler. Şöyle ki, etrafı çitle⁴¹ çevrili koyun yatağı anlamını taşıyan "ağıl", "aul" ve diğer değişik telaffuzları ile bugünkü Kuzey Kafkasya'da yaşamakta olan, *er, ur, uru, orun, orda* kelimeleri de, tarihi *Ağaçeri* etnoniminde, eski Türkçenin *er* 'kişi, erkek'inden türeme olup İndo-Avrupa dillerinde dahi yerleşme imkânlarını bulmuştur⁴². Nihayet *Kotan*'a gelince bu da "Choton" = "Hoton" şehrinin doğumunda yardımcı olmuştur. Büyük bir ihtiyatla ileri sürdüğüm bu kelimenin doğum ebeliğini yapanlar arasında Joki de bulunmaktadır⁴³. Zaten "ağıl" kelimesinin gerçek anlamı 'etrafı çevrilmiş boş yer' olduğuna göre "*kotanlamak*" da bir yeri çevirmek, çevrelemek'tir. Şeyh Süleyman Efendi *kotanlamak*'ın

³⁷ G. S. Çitaya, *Pahotne orudiya*, s. 653.

³⁸ *Derleme Sözlüğü*, III, TDK: 1968, s. 910.

³⁹ G. S. Çitaya, *ayni eser*, s. 653.

⁴⁰ Aulis J. Jöki, *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*, Helsinki 1952, s. 186. Kelimenin türeyişi M. Räsänen tarafından dahi tesbit edilmemiştir (*Versuch eines etnologischen Wörterbuch der Türksprachen*, Helsinki 1969, s. 284). Anadolu Ziraat kültürü üzerinde duran Ymär Daher ise, *kotan*'ı, aynen W. Radloff'la Koşay'dan almış (*Die Völkstümlichen landwirtschaftlichen Geräte*, Helsinki 1970, s. 88), kendinden hiçbir şey eklememiştir.

⁴¹ Kâşgarlı Mahmud, *Divan*, I. 13; III. 47.

⁴² J. Marquart, *Osteuropäische und asiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 147, not 3 ve ayrıca yine J. Marquart, *T'oung Pao*, XI, s. 670.

⁴³ J. Joki, *ayni eser*; ayrıca bk. B. Vladimirtsov ve A. Samoyloviç, *Turetskiy narodets hotony* (*Türk hoton halkı*), *ZVRGO*. XXIII, 1916, vıp. III-IV.

ayrıca ‘ halelenmek, etrafı çevrilmiş olmak ’ manasında Lutfi Divanında, kullanılmış olduğunu, kesin olarak ortaya sürmüştür ⁴⁴. Bu suretle eski Altay Türk dünyasından kopup gelen “kotan”, çok mazili bir maddî kültür unsuru olarak aramızda ve medeniyet ocağımızda hâlâ hayat sürmektedir. Rahatını bulduğu ana sahası ise Türk Azerbaycandır.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Anadolu toplum ziraat hayatındaki “kotan” tıpkı Orta-Asya’dan Anadolu’ya hicret etmiş olan “koşun”, “nöker” enstitüsyonları gibi, muayyen bir dil ve kültür tabakalaşmasının bir sonucu olmuştur. Ana kaynağı Hotan’dan akışı ise, diğer Türk ülkelerinde köprüler kurarak Anadolu’nun, yalnız doğusunda yerleşik bir subsratum halinde kalmıştır. Dikkatimizi çeken tarafı, kelimenin Türkiye sözlüklerine sığıntı türünden alınmasına karşılık Türkçe-Rusça sözlükde ⁴⁵ büyük saban anlamında *kutan* telâffuzu ile tesbitine lüzum gösterilmesidir.

⁴⁴ Şeyh Süleyman Efendi, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî* s. 231; W. Radloff, *Wörterbuch*, II, s. 607.

⁴⁵ D. A. Magazanik, *Tuaetsko - Russkiy Slovar*, Moskva 1945, s. 373.